

# O'qish savodxonligi

II qism

4



novda  
edutainment

@ELEKTRON\_DARSLIKBOT dan yuklab olindi.

U.B. Aydarova  
N.K. Azizova  
M.E. Toirova

# O'qish savodxonligi

## 4-sinf

### II qism

Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik

Ta'limni rivojlantirish markazi huzuridagi ilmiy-metodik  
kengash tomonidan tavsiya etilgan.



Toshkent – 2023

@ELEKTRON\_DARSLIKBOT dan yuklab olindi.

**UO'K:** 808.545(075.3)

**BBK** 74.202.5ya72

T 61

**Aydarova U. B.**

**O'qish savodxonligi.** Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. II qism. / U.Aydarova, N.Azizova, M.Toirova – Toshkent: "Novda Edutainment", 2023. – 80 b.

### **Taqrizchilar:**

- Sh.Y.Muslimova – Toshkent shahar 328-umumiy o'rta ta'lim maktabining oliy toifali boshlang'ich sinf o'qituvchisi;  
M.M.Umarova – Toshkent shahar 222-umumiy o'rta ta'lim maktabining birinchi toifali boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

**ISBN** 978-9943-9705-6-4

© U.B. Aydarova

© "Novda Edutainment", 2023.

## Shartli belgilar:



**Og'zaki  
topshiriq**



**Guruh bo'lib  
ishlang**



**Diqqat bilan  
o'qing**



**Bu – qiziq!**



**Eslab  
qoling!**



**Izohli  
lug'at**



**Mantiqiy  
topshiriq**



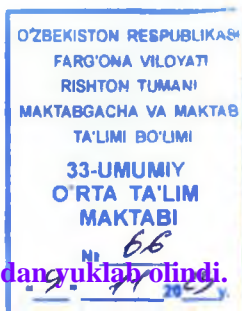
**Topshiriqni  
bajaring**



**Savollarga  
javob bering**



**Uy vazifasi**



I bo'lim.  
**Do'st do'stga oyna**







Berilgan rasmlarning o'xshash va farqii tomonlarini toping.



O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan jurnalist **Ashurali Jo'rayev** 1956-yil 8-avgustda Navoiy viloyatining Karmana tumanidagi Jaloyir qishlog'ida tug'ilgan. Abdulla Qodiriy nomidagi Toshkent Davlat madaniyat institutini tamomlagan. Uning "Toshbaqalar poygasi", "Yurak bo'ronlari", "O'q uzgan kim?" kabi kitoblari nashr etilgan.



## Kichik ustoz

(Hikoya)

Qishki ta'tilda Anvar bilan Akbarlarnikiga olis Jaloyir qishlog'idan Ozodbek mehmon bo'lib keldi. U o'zi o'qiyotgan maktabda shaxmat to'garagi borligini, to'garakda faol qatnashib, allaqachon sinfdoshlari orasida chempion bo'lganligini zavq bilan gapirib berdi. Hatto maktab direktori uni "Faxriy yorliq" bilan taqdirlabdi.



– Sizlarga ham shaxmat o'ynashni o'rgataymi? – so'radi u Anvar bilan Akbarning ham shaxmatga qiziqib qolganlarini ko'rib. Bu taklif aka-ukalarga ma'qul bo'ldi. Uylarida bobosiga sovg'a qilingan, lekin hali o'ynalmagan yap-yangi shaxmat bor edi. Ozodbek tengdosh do'stlari – Anvar bilan Akbarga shaxmat o'yinini astoydil o'rgatishga kirishdi. U avval shaxmat donalarining qanday nomlanishini birma-bir ko'rsatib, so'ng donalarni shaxmat taxtasidagi kataklarga qay tartibda qo'yishni o'rgatdi. Yurish qoidalarini esa xuddi katta ustozlardek o'ynab ko'rsatdi. Ikki-uch kunda Anvar bilan Akbar kichik ustozdan shaxmat o'ynash qoidalarini ancha o'rganib oldilar. Biroq ularning o'yinlariga singillari xalaqit bera boshladi. Feruza akalari o'ynayotgan shaxmat donalarini taxtadan shartta olib, to'g'ri kelgan katakka qo'yardi. Agar uning qo'lidan shaxmat donasini tortib olsangiz, “Men ham o'ynayman”, – deb yig'laydi.

– Feruza, tegma, – deb katta akasi urishgan bo'ladi.  
– Sen hali o'yinni bilmaysan-ku, Feruza, – deb ikkinchi akasi tanbeh beradi.  
– Yo'q, o'yinni men ham bilaman, – deydi qaysarlik bilan Feruza.

– Akalar o'rgansin, keyin senga ham o'rgataman, – dedi kichik ustoz ularni murosaga keltirmoqchi bo'lib.

Feruza zing'illab borib bobosiga yoki dadasiga ulardan shikoyat qiladi.

– Hozir akalar o'ynab bo'lsin, keyin ikkovimiz birga o'ynaymiz. Akalarga bermaymiz, – deb bobosi uni ovutadi. Keyin akalar o'rtasidagi doimiy bahs boshlanadi.

– Sen noto'g'ri yurding, – deydi Anvar qizishib.

– O'zing ham noto'g'ri yurding, – bo'sh kelmaydi Akbar.

Bahs jiddiylashib, janjalga yetay deganda Ozodbek aralashib, ularni yana amallab tinchlantiradi. Shunday qilib, aka-ukalar o'rtasidagi shaxmat o'yinlari qizg'in tus oladi. Goh aka, goh uka bir-birini mot qilib zavqlanadilar. Buni ko'rib, kichik ustoz quvonadi. Bobosi xursand bo'lib, yosh shaxmatchilarni mazali shirinliklar bilan siylaydi. O'yin qizigandan qiziydi...

Ta'til tugashi bilan Ozodbek qishloqqa qaytib ketdi. Farzandlarining shaxmatga mehr qo'yib, astoydil qiziqib qolganlarini sezgan ota-onasi ularni maxsus shaxmat to'garagiga berishdi.

– Shaxmat o'ynashni bilasizlarmi? – deb so'radi yangi ustoz.

– Ha, bilamiz, – deyishdi aka-ukalar.

Yangi ustoz ularga shaxmat o'ynatib ko'rdi. O'yinlaridan ko'ngli to'ldi, shekilli:

– Sizlarga shaxmat o'ynashni kim o'rgatgan? – deb so'radi.



– Ozodbek, – dedi Anvar bilan Akbar baravariga...

Endi aka-ukalar shaxmat mashg'ulotlarini kanda qilmay qatnashadi. Ularning intilishlaridan ustoz xursand. Eng muhimi, akalar uyda singillariga shaxmat o'ynashni o'rgatyapti. Bundan Feruzaning quvonchi cheksiz. Uning niyati, o'yinda akalarini mot qilish. Anvar bilan Akbar kelajakda Rustam Qosimjonovdek mashhur shaxmatchi bo'lishni astoydil niyat qilganlar. Ular orzulari ushalib, mashhur shaxmatchi bo'lganlarida ham kichik ustozlari Ozodbekni unutmasliklari aniq. Axir, ustozni unutib bo'ladimi?!





1. Hikoya qahramonlari kimlar?
2. Nima sababdan Ozodbek aka-ukalarning uyiga mehmonga bordi?
3. Ayting-chi, Anvar singlisining qiziqishlariga hurmat bilan qaradimi?
4. Anvar va Akbarning qaysi xislatlari sizga yoqdi?
5. Muvaffaqiyatga erishish uchun siz o'zingizda qanday xislatlar bor deb o'ylaysiz?



**O'zbekistonda 1972-yilda Dalvarzintepada o'tkazilgan arxeologik qazishmalarda fil suyagidan yasalgan shaxmat donalari topilgan, 1977-yilda esa Afrosiyob (Samarqand)da o'tkazilgan tadqiqotlar natijasida 7 ta shaxmat donasi topilgan. Shundan kelib chiqadiki, mamlakatimizda shaxmat sportining tarixi juda chuqur ildizlarga ega. Mamlakatimiz o'zining eng qadimgi shaxmat maktabi bilan faxrlanishi mumkin. 1984-yilda ilk marotaba Georgiy A'zamov O'zbekistonning birinchi xalqaro grossmeysteri bo'ldi. 1998-yilda Ibrohim Hamroqulov o'smirlar o'rtasidagi Jahon chempionati g'olibligini qo'lga kiritdi. Rustam Qosimjonov 1998-yilda birinchi Osiyo chempioni va 2004-yilda o'n yettinchi jahon chempioni bo'ldi. 2022-yilda Butunjahon shaxmat olimpiadasining final bahsida O'zbekiston jamoasi Niderlandiya terma jamoasini mag'lub etib, turnir g'olibi bo'ldi.**

“Shaxmat taxtasi” mashqi.

Shaxmat taxtasidagi donalar joylashuviga ko'ra, jadvaldagi shaxmatga oid so'zlarni toping.

4	SH	I	D	F
3	K	A	P	O'
2	H	X	R	O
1	L	Y	M	T
	A	B	C	D

1. A4, D2, A2
2. D2, D1
3. D4, B4, A1
4. D1, D3, C2, B3
5. C1, B3, A1, B4, A3, B3
6. C3, B4, B1, D2, C4, B3
7. A4, B3, B2, C1, B3, D1



1. Hikoyani qismlarga bo'lib, ularga sarlavha qo'ying.
2. Qahramonlarga ta'rif bering.
3. Rollarga bo'lib o'qing.



Hikoyani so'zlab berishga tayyorlaning.





**Nuqtalar o'rniga mos so'zlarni qo'yib,  
maqolni davom ettiring.**

*... achitib gapirar, ... kuldirib.*



## Do'st do'stga oyna

*Quddus Muhammadiy*

Erkinjon degan o'g'il  
Maqollar mag'zin nuqul  
Chaqqani chaqqan ekan,  
Chaqishga chaqqon ekan.  
Qani, o'ylang ne ekan,  
Do'st do'stga oyna ekan?  
Ma'nosin agar uqsang,  
Bir-biriga ko'z demak,

Bir-biriga do'st demak,  
Do'st bo'lishib o's demak.  
Agar odam bir-birin  
Bilib insonlik qadrin,  
Qo'llab-quvvatlashmasa,  
Bir-birin anglashmasa,  
Hech ishni uddalolmas,  
Maqsadiga yetolmas.



Do'stlikning sharofati,  
Qo'shqo'l bo'ldi qanoti.  
Oyga ham olib bordi,  
Fazo olamin oldi.

Yer, zaminni qamradi,  
Olam ilmin jamladi.  
Olam oila bo'ldi,  
Ko'rkam bir oyna bo'ldi.



**uqsang** – tushunib olsang  
**uddalolmas** – bajara olmas

**nuqul** – doim  
**mag'zin** – mazmuni



1. Do'stlik deganda nimani tushunasiz?
2. **“Do'st do'stga oyna ekan”** iborasini qanday tushundingiz?
3. Insonlar nima uchun bir-birlarini qo'llab-quvvatlashlari kerak?
4. Do'stlar yordamida qanday ishlarni amalga oshirish mumkin?
5. Sizning do'stingiz bormi? Do'stingizning yaxshi xislatlarini sanab bering.





**Qofiyadosh so'zlarni aniqlang.  
Quyidagi so'zlarga qanday  
qofiyadosh so'zlarni bilasiz?**

qanoti-  
oyna-

do'st-  
nuqul-



**Rasmlar orasidan she'r muallifini toping.**





1. She'rni ifodali o'qing.
2. Maqollarni o'qing va mazmunini izohlang.

**Do'st uzoqda bo'lsa ham, ko'ngli yaqin.**

**Do'st do'stga boqar, suv soyga oqar.**

3. Do'stlik haqida yana qanday maqollar bilasiz?



**Matnni o'qing. She'r mazmuni bilan qanday bog'liqlik borligini aniqlang.**



## **Kim bilan do'st bo'lish kerak?**

**Donolarning aytishicha, uch guruh kishilar bilan do'st bo'lish mumkin:**

1. Ilmli kishilar bilan do'st bo'ling. Chunki ular o'z hayotlarini ilm-u odob bilan o'tkazadilar.
2. Olijanob kishilar bilan do'st bo'lishga harakat qiling. Ular do'stlarining aybini yashiradilar va hech qachon oshkor qilmaydilar. Yolg'iz qolganda do'stining aybini o'ziga aytib, tuzatishga yordam beradilar.

3. Beg'araz va mard kishilar bilan o'rtoqlashing. Ularning do'stliklari haqiqiy bo'ladi. Do'stlikdan foyda ko'rishni o'ylamaydilar.

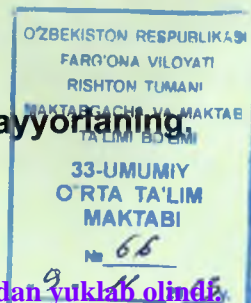
(*"Sharq rivoyatlari"*dan)



**Juft bo'lib ishlang. Partadoshingizning yaqin do'sti haqida ma'lumot to'plang.**



**Hikoyani so'zlab berishga tayyorlaning.**





**Abu Ali ibn Sino** – buyuk qomusiy olim, tabib va faylasuf. U 980-yilda Buxoro yaqinidagi Afshona qishlog'ida tug'ilgan. G'arbda esa Avitsenna nomi bilan mashhur.



## Abu Ali ibn Sino

(Rivoyat)

Rivoyat qilishlaricha, Buxoro muzofotida dunyoga dong'i ketgan, mashhur hakimlarning hakimi dono ibn Sino yashar ekan. Kunlardan bir kun amir kasalga chalinibdi. Amirni avvaliga saroy tabiblari davolabdilar. Natija bo'lmagach, ibn Sinoga murojaat qilibdilar. Ibn Sino dori-darmonidan amir dardiga shifo topibdi.

Amir ibn Sinodan:

– Nima bersam xursand bo'lasan? – deb so'rabdi.  
– Menga hech qanday tilla ham, suruv-suruv ot, qo'ylar ham kerak emas. Qishlog'imga bir qiroatxona qurdirib, qirq tuya kitob bersangiz bo'lgani, – debdi ibn Sino.

Amir bunday javobdan mamnun bo'lib, ibn Sinoning qishlog'iga qiroatxona qurdiribdi. Butun dunyoga jar soldirib kitob yig'diribdi. O'zining boy kutubxonasidan ham eng nodir kitoblarni olib, qirq tuyaga yuklab, ibn



Sino qishlog'iga jo'natibdi. Amirni o'limdan olib qolgan ibn Sinoning dong'i har tomonga ketibdi. Boshqa tabiblar unga hasad bilan qaray boshlashibdi. Ular kutubxonaga kirib, kitoblar orasidan ibn Sinoni zo'rg'a topishibdi va undan:

– Saroydan kelganingizdan buyon shu yerda kitob titkilab yotibsizmi? – deb so'rashibdi.

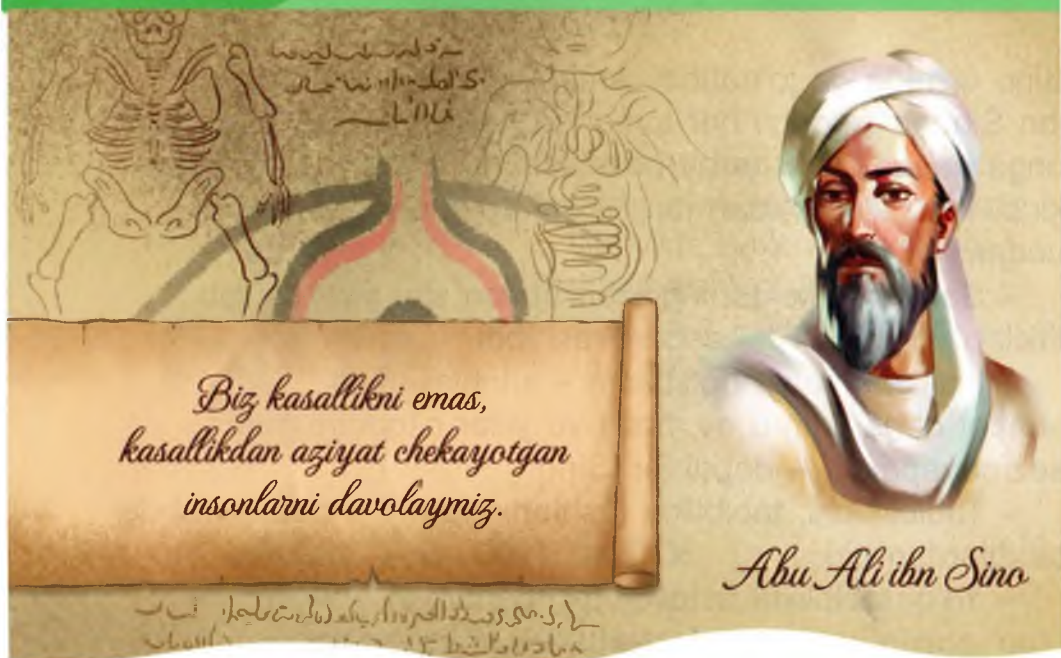
– Ha, eng yaqin do'stlarim – kitoblar bilan suhbat qurib, kun-u oy, hafta-yu yillar o'tganini ham sezmayapman, – debdi ibn Sino.

– Tabiblik-chi, tabiblikni tashladingizmi? – deb so'rabdi tabiblardan biri.

– Yo'q, tabiblikni astoydil qilmoqdaman. Avvalo, ulug' zotlarning pand-nasihatlarini, ko'rsatmalarini bilib olib, so'ng davolashni ma'qul topdim.







Men shu kungacha o'zimni tabib hisoblab, katta xatoga yo'l qo'ygan ekanman. Endi mana shu kitoblardan o'rganganlarimni amaliyot bilan mustahkamlashim kerak. Shundagina o'zimni tabib deb atashga haqli deb bilaman, – debdi.

Tabiblardan biri:

– Bordi-yu, kutubxonaga o't ketsa nima bo'ladi? – deb so'rabdi.

Ibn Sino:

– Avvalambor, kutubxonaga o't ketishiga yo'l qo'ymayman. Bordi-yu, falokat ro'y berib o't ketsa, unda cho'chiydigan joyim yo'q. Bu kitoblarning hammasini yod oldim. Qaytadan yozishga umrim yetsa, kifoya, – debdi.

Tabiblar ibn Sinoning zehni hamda xotirasiga qoyil qolibdilar.



**muzofot** – viloyat  
**dong'i** – ovozasi, dovrug'i  
**suruv-suruv ot** – otlar to'dasi  
**qiroatxona** – kitob o'qish xonasi  
**kifoya** – yetarli



1. Rivoyat do'stlik haqidagi bo'limda berilishiga nima sabab deb o'ylaysiz?
2. Ibn Sino nima uchun kutubxonaga o't ketishidan qo'rqmas edi?
3. Rivoyatda olimning qanday fe'l-atvori haqida so'z boradi?
4. Olimning qaysi xislatini siz o'zingizda bo'lishini xohlardingiz?



**Rivoyatni rollarga bo'lib o'qing.**  
**Matnni o'qing va rivoyat mazmuniga bog'lang.**

### **RIVOYAT** nima?

“Rivoyat” so'zi arab tilidan olingan bo'lib, “hikoya qilmoq” degan ma'noni bildiradi. Rivoyat – voqea va hodisalarni, inson faoliyatini ba'zan uydirmalar vositasida, ba'zan real tasvirlovchi og'zaki hikoya. Ko'pincha rivoyat asosida voqelik va tarixiy shaxs bilan bog'liq hodisalar yotadi. Axloqiy qarashlar asosida aytilgan rivoyatlar ham ko'p. Rivoyatlar xalq tarixi hamda madaniyatini o'rganishda muhim manbadir.



## Kitob – beminnat do'st

Sizning fikrlash qobiliyatingizni shakllantiruvchi eng yaxshi vosita kitoblardir. Agar chinakam mehr qo'ysangiz, kitoblar sizning eng yaqin do'stlaringizga aylanadi. Kitoblarni seving, ular dunyoqarashingizni kengaytirish, bilimingizni oshirish, o'zligingizni anglash, hayot murakkabliklarini o'rganishga yordam beradi. O'qigan asar qahramonlaringiz sizning yaqin do'stlaringizga aylanadi. Kitobga sodiq bo'ling – ular quvonganingizda hamroh, xafa bo'lganingizda yupanch bo'ladi.







Ibn Sino hikmatlaridan qaysi biri rivoyat mazmuniga mos keladi?

Odamlarning botiri kelajakdagi ishlardan qo'rqmaydi. Kamolot hosil qilishdan chetlangan kishi odamlarning eng qo'rqog'idir.

Haqiqatni ochinglar, to'g'ri yo'ldan yuringlar.

Ilm aql bilan o'rganishdir.



Matnni o'qib, qayta hikoya qilib bering.



**Sizningcha, do'stlik faqat insonlar orasida bo'ladimi? Fikringizni izohlang. Do'stlikni ulug'laydigan qanday asarlarni o'qigansiz?**



## **Do'stlikda gap ko'p ekan** (O'zbek xalq ertagi)

Bor ekan-da, yo'q ekan, och ekan-da to'q ekan, bir joyda bechora oq Qog'oz bor ekan. Qog'ozvoy bir joyda yotib-yotib judayam zerikibdi-da, qishlog'idan bosh olib chiqib ketibdi. U yo'l yuribdi, osmonda uchibdi, suvda suzibdi.





Bir kuni yo'lda ketayotsa, qarshisidan Kesakvoy chiqib qolibdi. Shunda Kesakvoyning qovog'idan qor, yuzidan do'l yog'ayotganini ko'rib, Qog'ozvoyning unga rahmi kelib gap boshlabdi:

– Assalomu alaykum, Kesakvoy.

– Vaalaykum assalom, – deb zo'rg'a alik olibdi Kesakvoy.

– Qani, Kesakvoy, yo'l bo'lsin, juda ham xafa ko'rinasan? – so'rabdi Qog'ozvoy.

– Bir joyda yolg'iz yotaverib juda zerikib ketdim. O'zinga do'st-birodar axtarib ketyapman, – debdi Kesakvoy.



– Unday bo'lsa, sen izlagan kishi biz bo'larkanmiz. Men ham bir joyda yolg'iz yotaverib zerikib, o'zimga sodiq oshna axtarib yuribman! – debdi Qog'ozvoy.

– Unday bo'lsa, kel, do'st bo'laylik, – debdi Kesakvoy. Qog'ozvoy jon deb rozi bo'libdi. Shunday qilib ikkovlon – Qog'ozvoy bilan Kesakvoy ajralmas do'st-birodar bo'lishibdi.

Kunlardan bir kuni qattiq shamol turibdi. Shunda Qog'ozvoy juda qo'rqib ketibdi-da, Kesakvoyga:

– Voy, do'stim Kesakvoy, chatoq bo'lyapti-ku?! Ana endi, bizning do'stligimiz buziladigan bo'ldi. Shamol bobo qahr bilan kelib, meni sendan ayirib olib ketadi, – debdi qattiq qayg'urib.

– Men bor ekanman, bunday bo'lishi mumkin emas. Men bunga yo'l qo'ymayman, – debdi Kesakvoy. Keyin Qog'ozvoyning ustiga chiqib uzala tushib yotib olibdi-da, do'stini Shamol bobo olib ketishidan saqlab qolibdi.

Ikkovlari xursand bo'lib turishgan ekan, osmonga Bulut bobo chiqib olibdi. Hamma yoqni qorong'ilik bosib, bir payt sharros yomg'ir quyib beribdi. Kesakvoy do'sti Qog'ozvoyga qarab:

– Ey do'stim Qog'ozvoy, ana endi mendek do'stingdan ajraladigan bo'lding. Mana shu yomg'ir meni birpasda eritib selga qo'shib olib ketadi-da, sendan ajratib, do'stligimizga chang soladi, – debdi.

Shunda Qog'ozvoy do'stiga qarab:

– Unday deb g'amga berilma, oshna. Mendek do'sting bor ekan, bunga yo'l qo'ymayman. Men seni o'rab olib, seni yomg'irning qahr-g'azabidan saqlab qolaman... – debdi.



1. Qog'ozvoyning vatani qayerda edi?
2. Qog'ozvoy bilan Kesakvoyning do'stlashishiga nima sabab bo'ldi?
3. Ertak qahramonlarini qanday insonlarga o'xshatish mumkin?
4. Siz ertakni davom ettirsangiz, voqealar qanday davom etar edi?
5. Ertakdan qanday xulosa chiqardingiz?



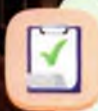
1. Ertak mazmunini qayta hikoya qilib bering.
2. Ertak qahramonlariga ta'rif bering.  
"Qovog'idan qor, yuzidan do'l yog'ar" iborasini qanday holatlarda ishlatish mumkin?
3. Ertak mazmuniga mos maqollar ayting.
4. Ertak asosida kichik sahna ko'rinishi tayyorlang.



**Ibn Sino hikmatlaridan qaysi biri rivoyat mazmuniga mos keladi?**

Yaxshilarga yaxshilik qildim, yomonlarni esa o'z yomonliklariga topshirdim.  
Kim menga do'stlik qilgan bo'lsa, do'stligi qadrini unutmadim va unga muruvvat, ehson, izzat-u ikrom ko'rsatdim.





**Hikmatli so'zlarni o'qing  
va mazmunini izohlang.**

Chin do'st uldirki, do'stidan hech  
qachon ranjima'di, agar ranjisa  
ham, uzrini qabul qiladi.

**Amir Temur**

Yangi do'st topsang, eski do'stlaringni  
unutma va ulardan yuz o'girma.  
Shunday qilginki, do'stlaring ko'p bo'lsin.  
Yaxshi do'stlar kishining boyligidir.

**Kaykovus**

Nodon do'stni do'st soniga kiritma.  
 Chunki u nodonligi tufayli senga  
 zarar yetkazadi.

**Alisher Navoiy**



**Maqollarning ko'zgudagi aksini o'qing.  
 Ularni ertak mazmuniga bog'lang.**

**Do'st so'zini tashlamoq,  
 Tashlab boshing dushman.**



**Ertakni rollarga bo'lib o'qing.  
 Shaxsiy kutubxonangizdan do'st haqida  
 biror-bir asarni topib o'qing va uni  
 ertak mazmuni bilan solishtiring.**





**So'zlarni to'g'ri joylashtirib, maqolni o'qing.**

*do'stligi xalq – boyligi yurt.*



**Ezop** – yunon masalchisi.

Rivoyatlarga qaraganda, Ezop frigiyalik qul bo'lib, so'ng ozod qilingan. Lidiya shohi Krez saroyida xizmatda bo'lgan. Milodiy X-XV asrlardagi qo'lyozmalarda 300 dan ortiq masallari saqlanib qolgan.



## Tovuq bilan Tulki

(Masal)

Baland daraxt shoxiga qo'nib, qaqag'layotgan tovuqning tovushi butun o'rmonga taralib, ochlikdan sillasi qurigan Tulkining e'tiborini tortibdi. Tovuqning baland shoxda turganini ko'rgan Tulki uni hiyla bilan pastga tushirib, yemoqchi bo'libdi.

– Kechirasan, qadrdonim Tovuq, – deb gap boshlabdi u. – Sen yirtqichlar bilan qushlar, umuman, o'rmonimizdagi barcha jonzoqlar o'rtasida tuzilgan tinchlik bitimi haqida hali eshitmadingmi? Bundan keyin biz bir-birimizni ovlamaymiz, aldamaymiz va o'g'irlamaymiz, balki tinchlikda, hamjihatlikda yashaymiz. Pastga tush, bu haqida yaxshilab gaplashib olamiz.



Tulkining mug'ambirligini yaxshi bilgan Tovuq hech narsa demay, xuddi bir narsaga tikilgandek yo'lga qarab turaveribdi.

– Nimaga buncha tikilib qolding? – deb so'rabdi Tulki.

– Men bir to'da itlarni ko'ryapman, – debdi Tovuq. – Adashmasam, ular biz tomonga kelishyapti, janob Tulki.

– Shunaqami, unda men ketishim kerak, – debdi Tulki.

– Iltimos, janob Tulki, ketmay turing, – debdi Tovuq. – Men endi tushmoqchi bo'lib turuvdim. Keling, itlarni kutib turamiz, ular kelgandan so'ng tinchlik bitimini birga muhokama qilamiz.



– Yo‘q, yo‘q, – debdi Tulki. – Men ketishim kerak, itlar hali tinchlik bitimi haqida eshitmagan bo‘lishlari mumkin.

**Qissadan hissa:** *To‘satdan taklif qilingan do‘stlikdan ehtiyot bo‘ling.*



1. Masalni rollarga bo‘lib, ifodali o‘qing.
2. Masal qahramonlari tulki va tovuqqa ta’rif bering.
3. Masaldagi “janob tulki” so‘z birikmasini qanday tushunasiz?
4. Tulki va tovuqni qanday insonlarga qiyoslash mumkinligi haqida qisqa matn tuzing.





1. Tovuq va tulki qayerda uchrashib qoldilar?
2. Tulki nima sababdan hiyla ishlatmoqchi bo'ldi?
3. Nima deb o'ylaysiz uzoqdan kelayotgan itlar soni qancha edi?
4. Tovuq nima uchun tulkinging hiylasiga uchmadi?
5. Siz masaldan qanday xulosa chiqardingiz?
6. Nima uchun muallif to'satdan taklif etilgan do'stlikdan ehtiyot bo'lishga chaqirgan?



**Fikrlar to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini aniqlang.**

T/r	Fikr	✓/✗
1	Masal qahramoni tovuq xushmuomala edi	
2	Masalda tovuq ishonuvchan qilib ta'riflangan	
3	Masaldagi tovuqning fe'l-atvori kabi insonlar hayotda yo'q	
4	Tovuq daraxt shoxidan pastga tushmadi	
5	Tovuq uzoqdagi itlarni rostdan ham ko'rdi	





**Ezopning “Burgut bilan Tulki” masalini o‘qing va qahramonlariga ta’rif bering.**



## Burgut bilan Tulki

Burgut bilan Tulki do‘st tutinishdi va qo‘shni bo‘lib yashashga ahd qilishdi. Burgut azim tup daraxtning uchiga uya qurdi. Tulki esa shu daraxt tagida, butalar orasida bolaladi. Oradan bir qancha vaqt o‘tgach, Tulki ovga chiqdi.

Shunda o‘z polaponlarini nima bilan boqishni bilmay, och qolib o‘tirgan Burgut pastga uchib tushib, butalar orasida yotgan tulkivachchalarni changaliga ilib, uyasiga olib chiqdi-da, ularni o‘z polaponlari bilan baham ko‘rdi.

Mana, Tulki iniga qaytib keldi. Keldi-yu, bir qarashda ne hol yuz berganini fahmladi. U juda qattiq qayg‘urdi – nafaqat bolalarining nobud bo‘lganidan, balki qotildan qasos ololmasligidan ham ich-etini yeb, iztirob chekdi. Chunki yerdagi hayvon osmondagi qushni tuta olmasligini u yaxshi bilar edi. Nochor hayvon nima ham qila olardi? G‘animini faqat uzoqdan turib qarg‘ashgagina kuchi yetardi uning. Biroq oradan ko‘p ham vaqt o‘tmay, Burgut do‘stlik ahdiga xiyonat qilgani uchun jazosini oldi. Bir odam dalada echki so‘ygan ekan. Buni ko‘rgan Burgut



uchib kelibdi-da, laqqa cho'g' bo'lib yonayotgan kalla-pochani o'g'irlab uyasiga olib chiqib ketdi. Xuddi shu payt birdan qattiq shamol turib, qurigan shox-shabbalardan qurilgan uya boyagi kalla-pochalar orasidagi cho'g'lardan "pov" etib alanga oldi. Hali uchishni o'rganmagan temirqanot polaponlar kabob bo'lib yerga tushdi; shunda Tulki yugurib kelib, Burgutning ko'zi oldida uning polaponlarini yamlamay yutib yubordi.

Masaldan hissa shuki, do'stlikka xiyonat qilgan odam dili og'rigan do'stining qasosidan qutulib qolgan taqdirda ham, Yaratganning qahridan qochib qutula olmagay.



**Ikkita masal mazmunini solishtiring. Ularning o'xshash va farqli tomonlarini ayting.**



**Masal – axloqiy mazmunni kinoyaviy obrazlar orqali aks ettiradigan kichik badiiy asardir. Masalda inson xarakteriga xos xususiyatlar kinoyaviy obrazlar – hayvonlar, jonivorlar va o'simliklar dunyosiga ko'chiriladi. Ko'pincha masalning kirish qismida, ba'zan esa oxirida qissadan hissa, ya'ni ibratli xulosa chiqariladi.**



**Masalni rollarga bo'lib, ifodali o'qing. Masalda ifodalangan fe'l-atvorga ega insonlar hayotidan hikoya tuzing.**



## Yolg'on do'st

Bir vaqt ikki kishi do'st bo'lib, safarga chiqmishlar edi. Ular bir tog' ichidan ketib borganlarida uzoqdan bir ayiqni ko'rmishlar. Do'stlarning biri darhol yugurib, bir daraxt ustiga chiqmish. Ikkinchisi shoshilib qolib, nima qilishini bilmay, yerga cho'zilib, o'likka o'xshab yotmish. Ayiq kelib, uni iskab-iskab, o'lik gumon qilib qaytib ketmish. O'rtoq'i daraxtdan tushib: "Birodar, ayiq qulog'ingga nima deb so'zlab ketdi", – deb so'ramish.

Yo'ldoshi: "Oh do'stim! Shodligingda o'rtoq bo'lib, g'am vaqtingda tashlab qochadig'on nomard kishilar bilan yo'ldosh bo'lma!" deb so'zlab ketdi, – deya javob bermish.





1. Hikoyaga mos ikkita maqol yozing.
2. "Kichik ustoz" hikoyasi bilan bu hikoya o'rtasidagi o'xshashlikni ayting.



Bo'limda tanishgan asarlaringizda do'stlikning qaysi jihatlari tasvirlanganini bitta gap bilan ifodalang.



Ortiqchasini toping.

Ashurali  
Akbar  
Akmal  
Anvar

it  
tulki  
tovuq  
xo'roz

Farzona  
Ozod  
Feruza  
Anvar

Hasan  
Huseyn  
Avitsenna  
Abu Ali ibn Sino







1. Qaysi bo'limni tugatdingiz?
2. Unda qaysi asarlarni o'rgandingiz?
3. Asar nomlarini muallifi bilan ayting.
4. "Do'st" so'ziga ta'rif bering.



**Amir Temur bobomizning fikrlarini o'qing va mazmunini izohlang.**

Do'st-dushmandan kimki menga iltijo qilib kelgudek bo'lsa, do'stlarga shunday muomala qildimki, do'stligi yanada ortdi, dushmanlarga esa shunday munosabatda bo'ldimki, ularning dushmanligi do'stlikka aylandi.



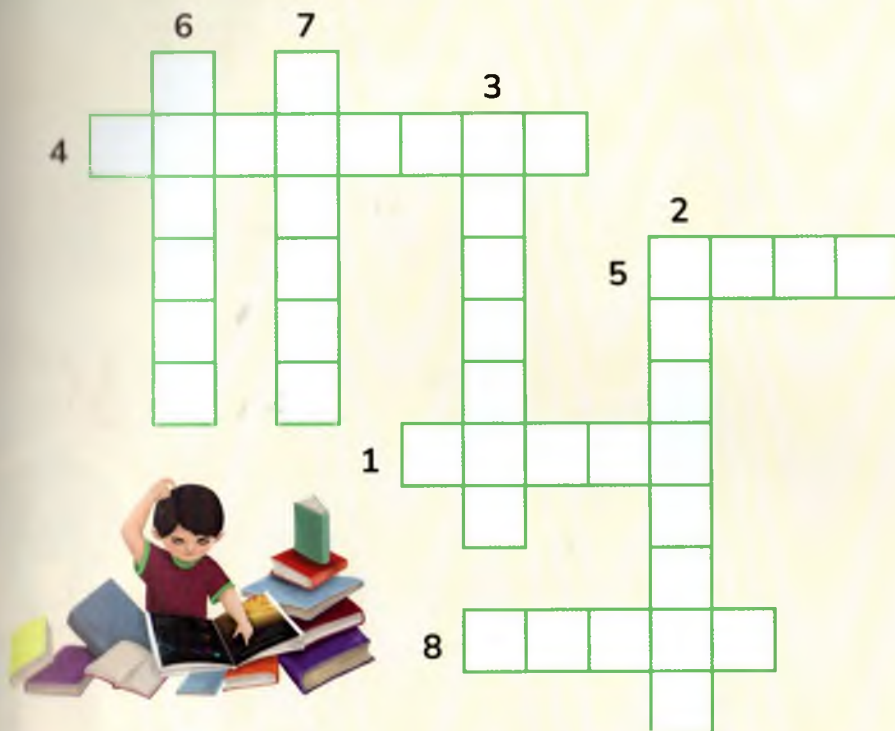
**Krossvordni yeching.**

### **Eniga**

3. "Do'stlikda gap ko'p ekan" ertagidagi Qog'ozvoyning do'sti.
5. Masallari bilan dunyoga tanilgan shaxs.
7. Qadimgi Afrosiyob shahridan nechta shaxmat donasi topilgan?
8. Abu Ali ibn Sinoning do'stini toping.

### **Bo'yiga**

1. Shaxmatchi aka-ukalar singlisining ismi.
2. Ozodbek qanday sport turiga qiziqadi?
4. Kichik ustoz kim?
6. "Do'st do'stga oyna ekan" she'rining qahramoni kim?



**Erkin Vohidovning “Do‘st bilan obod uying...”  
she‘ridan olingan parchani o‘qing.  
She‘r mazmuniga mos hikoya tuzing.**

Do‘st bilan obod uying,  
Gar bo‘lsa u vayrona ham.  
Do‘st qadam qo‘ymas esa,  
Vayronadir koshona ham.  
Do‘st qidir, do‘st top jahonda,  
Do‘st yuz ming bo‘lsa oz.  
Ko‘p erur bisyor dushman,  
Bo‘lsa u bir dona ham.



# II bo'lim. **Davlatimiz ramzlari – Vatanimiz timsoli**





## Konstitutsiya – davlatning asosiy qonuni

Xalqim diliga yog'du,  
Sochar misoli oftob.  
Qonunlar majmuasi  
Muqaddas, ezgu kitob!



### Qomusim

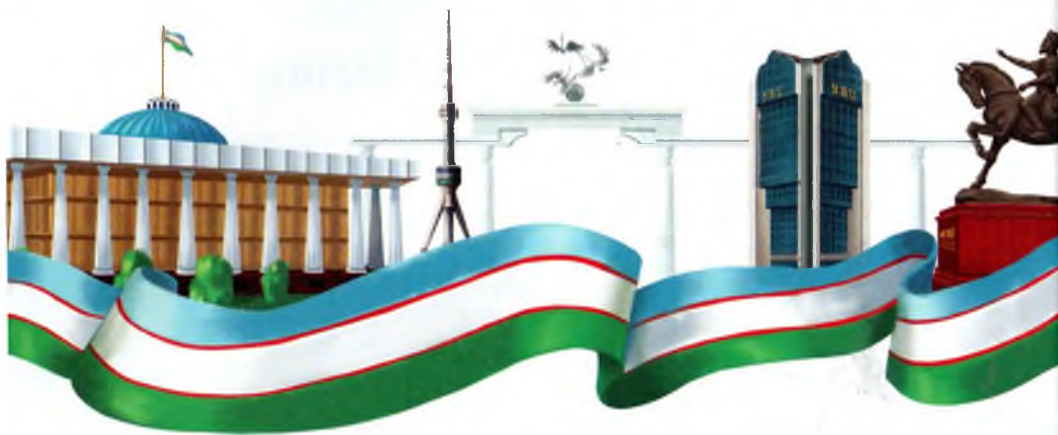
*Mansur Aslonov*

Mening suyangani tog'im,  
Yo'l ko'rsatar mayog'im.  
Gullagay chaman bog'im,  
Qomusim bor, baxtim bor.

Har satrida inju zar,  
Ajdodlar ruhi kezar.  
Hayotim, umrim bezar,  
Qomusim bor, baxtim bor.

El-ulusni teng deydi,  
Xalqning g'amini yeydi.  
Dillar cho'ng baxtni tuydi,  
Qomusim bor, baxtim bor.





Hech kimdan kam emasman,  
Erta g'amin yemasman.  
O'zga yurtni demasman,  
Qomusim bor, baxtim bor.

Vatan obod, ko'ngil to'q,  
Zarra bo'lsin, armon yo'q.  
Dilda o'chmas mangu cho'g',  
Qomusim bor, baxtim bor.

Boshim baland, qo'lda soz,  
Madh etayin, kuylab boz.  
Do'stlar, bo'ling jo'rovoz,  
Qomusim bor, baxtim bor.



***Konstitutsiya lotincha so'z bo'lib, "tuzilish", "tuzuk" degan ma'noni bildiradi. U davlatning asosiy qonuni hisoblanadi. Konstitutsiya barcha joriy qonunlarning asosidir.***



1. Qomus nima?
2. She'rdagi "Xalqning g'amini yeydi" iborasini qanday tushundingiz?
3. Sizning hayotingizda Qomusimizning qanday o'rne bor?
4. Siz yana qanday ta'riflar bergan bo'lardingiz?
5. Shoir she'rda "Qomusim bor, baxtim bor" deganda nimani nazarda tutgan?



- a. "Qomusim" she'ridagi qofiyadosh so'zlarni toping.
- b. Qomusim so'ziga ma'nodosh so'z toping.
- d. Quyidagi so'zlarning ma'nodoshi ishtirok etgan misralarni she'rdan topib o'qing.  
**Gulshan, abadiy, kalla, diyor, oz, o'rtoq, qator.**
- e. Juft bo'lib ishleng.  
Bitta harfni olib tashlash yo'li bilan hosil qilinadigan so'zlarni she'rdan aniqlang.

**Masalan:** zarra-arra



**Hindiston Konstitutsiyasi dunyodagi eng katta va murakkab Konstitutsiya hisoblanadi.**



**She'rni ifodali o'qing.**  
**O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasidan ta'limga oid moddalarni yozib keling.**



Rasmda berilgan narsalar nomining birinchi bo'g'inlaridan foydalanib, yangi so'z hosil qiling.



Ona yerning tuprog'i ona sutidek aziz.



## Vatan – jon fidoligidir

*Boltaboy Eshmurotov*

Xalqimizda buyuk bir falsafiy gap yuradi: “Vatan ostonadan boshlanadi”. Bu hikmatomuz iboraga qanday qoyil qolmaslik mumkin. Buyuk istiqlolimiz bizga ona Vatanimizning qadriga yetishni, uni asrab-avaylashni o'rgatdi. Biz kindik qonimiz to'kilgan shu muqaddas tuproqni sevishimiz, shu Vatan farzandlari ekanimizni hech qachon yodimizdan chiqarmasligimiz kerak.



Konstitutsiya lotincha “*constitutio*” soʻzidan olingan boʻlib, “tuzilish”, “qoida” maʼnolarini anglatadi.

Inson qalbida qachonki, Vataniga muhabbat tuygʻusi kuchli boʻlgan, oʻz Vatani idrok eta oladigan, eng asosiysi, Vatan qismatini oʻzining eng buyuk qismati deb biladigan, har tomonlama barkamol, Vatan oldidagi burchi va masʼuliyatini his eta oladigan boʻlsa, u insonni chin maʼnoda vatanparvar deya olamiz. U oʻz Vatani bilan faxrlanadi, gʻururlanadi. Vatani doimo tinch va totuv koʻrishni xohlaydigan inson ham aslida chinakam vatanparvardir...

Vatanga nisbatan mehribon, sadoqatli va jonkuyar boʻlish, unga astoydil xizmat qilish, uning tinchligini koʻz qorachigʻiday asrash, Vatan ravnaqi uchun faol boʻlish bu vatanparvar insondagi maʼnaviy, axloqiy fazilatdir.

Vatanparvarlik bu oddiy shior emas, bu jonni fido qilishdir.







1. “Vatan ostonadan boshlanadi” jumlasini qanday tushunasiz?
2. “Konstitutsiya” so’zi qanday ma’noni bildiradi?
3. Vatanparvar inson qanday bo’lishi kerak, deb o’ylaysiz?



**Reja asosida matnni qayta hikoya qiling.**

1. Vatan ostonadan boshlanadi.
2. Konstitutsiya – asosiy qonun.
3. Vatanga muhabbat.



**Matnni o’qib, gapirishga tayyorlaning.  
Vatan haqida mustaqil matn yozib keling.**





**Berilgan she'rlardan qaysi biri shoir  
Abdulla Oripov qalamiga mansub?**

Quyosh nuri dilni yoritgan,  
Ona zamin borini sochgan,  
G'amlar emas, quvonch yig'latgan,  
Serquyosh yurt kimda bor?  
Bizga doim baxtlar yor!

Bag'rikeng o'zbekning o'chmas imoni,  
Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!  
Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,  
Haqsevar ona yurt, mangu bo'l obod!

Oftob yaxshimi?  
Odob yaxshimi?  
Oftob berar nur,  
Odob-chi, huzur.



**10-dekabr – O'zbekiston Respublikasi  
Davlat madhiyasi qabul qilingan kun.**



## O'zbekiston madhiyasi

Abdulla Oripov

Vujudning sog'lig'i shartdir odamga,  
Unutmang ammo ruh tarbiyasini.  
To'rt nafar turk qizi kelib xonamga,  
Ijro etdi o'zbek madhiyasini.



Dengizlardan osha, tog'lardan osha,  
Yurtim ko'z o'ngimda bo'ldi namoyon.  
Go'yo diyorimni qildim tomosha,  
Jannat xaritasin ko'rganimsimon.



Yuksak va shiddatli, latif va mayin  
Ohang taralardi Marmara bo'ylab.  
Yurtim qo'shig'ini shu lahza, tayin  
Osiyo, Yevropa turardi kuylab.



Misli ufurardi menga nafasini,  
Oltin vodiylarin, kumush tog'larin.  
Ulg'aydim Do'rmonda bulbullar sasin,  
Ko'rindi shovullab turgan bog'larim.



Madad qo'llarini cho'zardi shu dam,  
Yiroq-yiroqlardan mardona bir ruh.  
Dengiz tumanidek tarqab ketdi g'am,  
Tog'lar qori kabi eridi anduh.



**Marmara** – Turkiyadagi dengiz  
**sas** – tovush  
**madad** – yordam  
**anduh** – g'am



1. She'rda shoirning yoniga qaysi millat qizlari tashrif buyurdi?
2. Qizlar nimani ijro etdilar?
3. O'zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi va "O'zbekiston madhiyasi" she'rlari orasida qanday farq bor?
4. Madhiya qachon va nima uchun kuylanadi?
5. Shoir vodiylar va tog'larni nimaga qiyoslagan? She'r matnidan shu misralarni topib o'qing.



### **Madhiya nima?**

Madhiya arab tilidan olingan so'z bo'lib, "maqtov", "ta'rif" degan ma'noni anglatadi. Madhiya – biror shaxs, voqea yoki narsaning maqtoviga bag'ishlangan badiiy asar.

Madhiya xarakteridagi asar turli janrlarda yozilishi mumkin.

Muayyan davlatga bag'ishlangan she'riy-musiqiy asar ham madhiya hisoblanadi.



**She'ni ifodali o'qing va yod oling.**  
**She'rdagi voqealarni matn shaklida qayta hikoya qilib bering.**





## Bayroqlar nimani anglatadi?

Har bir davlatning mustaqilligini, suverenitetini anglatuvchi bir nechta ramz va timsollar mavjud. Zotan, ramz va timsollarni bilish, qadrlash, ularga munosib hurmat ko'rsatish ham vatanparvarlik namunasi hisoblanadi. Davlat bayrog'i mana shunday ramzlardan biri. Tarixiy manbalarda, ayrim o'rinlarda u "tug'", "yalov" deb ham atalgan.

Bayroq sirtidan qaragan kishiga bir parcha mato bo'lib ko'rinishi mumkin. Ammo uning mohiyatiga mo'ralagan kishi mazmuni – xazina ekaniga amin bo'ladi. U xalqning o'zligini anglatadi, millatning or, g'urur, iftixor singari tuyg'ularini o'zida ifoda etadi.

Bayroq bir mamlakatni yoki tashkilotni namoyish qiluvchi rangli mato parchasidir. Asosan, uzun cho'pning uchida bo'ladi. Har bir mamlakat mustaqilligini anglatuvchi o'z bayrog'iga ega.

Daniya bayrog'i hozirgi davlatlar bayroqlari ichida eng qadimgisidir.

Bayroqlar mamlakat, shahar, din, tashkilot yoki sportga tegishlilikini ifodalaydi. Bayroqdagi belgilar va ranglar shu davlatga xos biror ma'noni anglatadi.



O'zbekiston Respublikasi bayrog'idagi 4 xil rang, oy hamda 12 yulduz tasviri darhol diqqatingizni o'ziga tortadi.

Bayroqdagi **moviy rang** tiriklik mazmuni aks etgan mangu osmon va obihayot ramzi. Timsollar tilida bu – yaxshilikni, donishmandlikni, halollikni, shon-shuhrat va sadoqatni bildiradi.

Bayroqdagi **oq rang** – muqaddas tinchlik ramzi bo'lib, poklik, beg'uborlik, soflikni, orzu va xayollar tozaligi, ichki go'zallikka intilishning timsoli.

**Yashil rang** – tabiatning yangilanish ramzi.

**Qizil chiziqlar** – vujudimizda jo'shib oqayotgan hayotiy qudrat irmoqlarini anglatadi.

Navqiron **yarimoy tasviri** bizning tarixiy an'alarimiz bilan bog'liq. Ayni paytda u qo'lga kiritilgan mustaqilligimiz ramzi ham.

Bayrog'imizdagi **12 yuiduz** tasvirini o'zbek xalqi madaniyatining qadimiyligi, uning komillikka, o'z tuprog'ida saodatga intilishi ramzi sifatida tushunish lozim.

Binobarin, Amir Temur davlati bayrog'ining rangi ham moviy rangda edi.



1. Tarixiy manbalarda bayroq yana qanday nom bilan atalgan?
2. Bayroq millatning qanday tuyg'ularini o'zida ifoda etadi?
3. Eng qadimiy bayroq qaysi davlat bayrog'i hisoblanadi?



1. Matnni qismlarga bo'lib o'qing.
2. Har bir qismi uchun sarlavha tuzing.
3. Davlatimiz bayrog'iga ta'rif bering.



*Turli ranglardagi beshta halqali Olimpiya bayrog'idan ilk bor 1920-yilda Belgiyada foydalanilgan. Shundan buyon bayroq olimpiadaning asosiy ramziga aylangan. U Olimpiya o'yinlari ochilishida ko'tarilib, yopilishida tushiriladi.*

*Besh xil rangdagi halqa – Pyer de Kuberten o'ylab topgan Olimpiya o'yinlari ramzidir.*



**Matnni gapirib bering.**  
**Ota-onangiz yordamida turli davlat yoki tashkilot bayroqlari haqida ma'lumot to'plang va shu bayroqlar rasmini chizing.**



**Tezkor savollarga javob bering.**

1. Bo'lim nomini ayting.
2. Ular har bir davlatning mustaqilligini anglatadi.
3. Binolar peshtoqida hilpirab turadi.
4. Markazida afsonaviy qushning tasviri bor davlat ramzi.
5. Davlatimizning asosiy qonuni.
6. Vatan oldidagi burchi va mas'uliyatini his eta oladigan inson.
7. Davlatni madh etuvchi qo'shiq.
8. "Konstitutsiya" so'zining ma'nosi.

**Berilgan parchalar bo'limdagi qaysi asardan olinganini ayting.**

1. Inson qalbida qachonki, Vataniga muhabbat tuyg'usi kuchli bo'lgan, o'z Vatanini idrok eta oladigan, eng asosiysi, Vatan qismatini o'zining eng buyuk qismati deb biladigan, har tomonlama barkamol, Vatan oldidagi burchi va mas'uliyatini his eta oladigan bo'lsa, u insonni chin ma'noda vatanparvar deya olamiz.
2. Dengizlardan osha, tog'lardan osha, Yurtim ko'z o'ngimda bo'ldi namoyon.
3. Zotan, ramz va timsollarni bilish, qadrlash, ularga munosib hurmat ko'rsatish ham vatanparvarlik namunasi bo'lib hisoblanadi.
4. Boshim baland, qo'lda soz, Madh etayin, kuylab boz.



Quyidagi sanalar haqida ma'lumot bering.

1989-yil  
21-oktabr

1991-yil  
1-sentabr

1992-yil  
2-iyul

1991-yil  
18-noyabr

1992-yil  
10-dekabr

1992-yil  
8-dekabr



Mavzuni yoritib, taqdimot tayyorlang.

**I guruh**

O'zbekiston Respublikasi  
Davlat bayrog'i

**II guruh**

O'zbekiston Respublikasi  
Davlat madhiyasi

**III guruh**

O'zbekiston Respublikasi  
Davlat gerbi

**IV guruh**

O'zbekiston Respublikasi  
Davlat Konstitutsiyasi



Quyidagi sanalar haqida ma'lumot bering.



She'rni ifodali o'qing.

## Davlatimiz ramzlari

*Zahro Hasanova*

Davlatimiz ramzlaridir u –  
Bayrog'i, gerbi, madhiyasi.  
Bu muqaddas timsollarimiz  
E'zozlar yurt yosh, qariyasi.  
Ular erur tinchlik belgisi,  
Yurtimiz hurlik belgisi.  
Unga munosib-la yuraylik,  
Tinchlik uchun hushyor turaylik.

Kimlar orzu qilmadi uni,  
Usmon Nosir ko'rmadi uni.  
Unga jodir ajdodlar yodi,  
Cho'lpon, Qodiriylar faryodi.  
Bu timsollar g'urur, orimiz,  
Bu timsollar iftixorimiz.  
Ko'taraylik ko'klarga mudom,  
Qalbda mehr, hurmat, ehtirom.





She'rda daviatimiz ramzlari haqida nima deyilgan?

Siz davlatimizning ramzlarini nimaga o'xshatasiz va ularga qanday ehtirom ko'rsatasiz?



“Konstitutsiya” so'zidagi harflardan foydalanib, yangi so'zlar hosil qiling.

**Konstitutsiya**



Vatanimiz ramzlari mavzusida kichik matn yozing. Matnga mos rasm chizing.



III bo'lim.

**Rosa maza qish,  
qorlari – kumush**



**Topishmoqlarning javobini toping.**

1. Toyim bor kishnamaydi,  
Yoz bo'yi ishlamaydi.
2. Qo'lda ikkita tayoq,  
Oyoqda uzun etik.  
Tog'dan pastga eltadi,  
Uchqur toychoq misoli.
3. Baland, qorli tog' har yon  
Yurtimizdagi ...



Bolalar shoiri **Qambar Ota (O'tayev)** 1941-yil 12-yanvarda Samarqand viloyati Kattaqo'rg'on shahrida tavallud topgan. Shoirning "Ona Vatan" deb nomlangan ilk she'ri 6-sinfda o'qib yurgan paytidayoq gazetada bosilgan.

Tarjimon sifatida jahon bolalar shoirlari ijodidan ko'plab asarlarni o'zbek tiliga o'girgan.

Qambar Otaning vatanparvarlik, ta'lim-tarbiya mavzusidagi "Sadoqat", "O'zbekiston, onajon", "Vatan sog'inchi", "O'xshamay ketgur...", "Qo'ng'izlar jangi", "Bola aziz", "Sardor afsonasi", "O'tgan gap" kabi teran mazmunli she'rlari, "Erka egizaklar", "Bog'bon hikoyasi" dostonlari bolalar adabiyotining sara namunalari hisoblanadi.



## Chang'i uchaman

Qambar Ota

Qish kelganda tog'lar go'zal,  
Qor qoplagan chog'lar go'zal.  
Koinotning oppoq rangi,  
Oyog'imda bir juft chang'i.

Meni pastga olib uchar,  
Go'yo qushdek g'olib uchar.  
Tog'ning usti yumshoq pardek,  
Toshlarida sehr bordek.

Past-balandga sirpanaman,  
Yiqilmayman, irg'anaman.  
Yuragimda orzular ko'p,  
Qo'llarimda sehrli cho'p.



Qor-u muzga tekkan zamon,  
Uchmoqdaman hamon omon.  
Qushlardan ham tez uchaman,  
Aslida zo'r baxt quchaman.



**irg'anmoq** – tebranmoq, chayqalmoq



1. She'rd a qish manzarasi qanday tasvirlangan?
2. Qish faslida o'ynaladigan qanday bolalar o'yinlarini bilasiz?
3. Nima uchun tog'ning usti yumshoq parga o'xshatilgan?
4. Sizningcha, nega shoir qo'lidagi cho'pni sehrli demoqda?
5. O'ylab ko'ring, chang'i uchish vaqtida insonda qanday taassurotlar bo'lishi mumkin?





1. She'r matnidan bitta harf bilan farq qiladigan so'zlarni topib o'qing.
2. She'r matnini gaplarda ifodalang.
3. Chana, chang'i uchish vaqtida amal qilinishi kerak bo'lgan xavfsizlik qoidalarini ayting.
4. Partadoshingiz bilan she'r matni mazmunini ifodalovchi hikoya tuzing.
5. Harflarni to'g'ri joylashtirsangiz, yurtimizdagi tog' tizmalarining nomini bilib olasiz.

### **HOSRI MUGO QOCHLOT RAQUMA**



*Bilasizmi, chang'i eng qadimgi harakatlanish shakllaridan biri hisoblanadi. Chang'ida yurgan odamlarning toshda o'yilgan tasvirlari topilganligi sababli shunday xulosaga kelingan. Hozirgi kunda chang'i uchish mashhur qishki sport turlaridan biriga aylangan.*



**She'rni yod oling. Qishki sport turlari haqida ma'lumot to'plang.**



**Muhabbat Hamidova** Toshkent viloyati Qibray tumanida tavallud topgan. “Aldanganni aldama”, “Kokilli ilon”, “Yangi uch og‘ayni botirlar”, “Izingizdan boramiz”, “Saodat sohibasi”, “Sehrgar bola”, “Hakka xolaning hangomalari”, “Topishmoqlar va tez aytishlar”, “Firdavsning sarguzashtlari” singari o‘ndan ortiq kitoblar muallifi. Muhabbat Hamidova O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a‘zosi, “Shuhrat” medali sohibasi.



**Qishda qushlar hayoti haqida nima deya olasiz?**





## Bir hovli qush

Muhabbat Hamidova

### 1-qism

Qish. Sovuq avjiga chiqqan. Uch kun burun yog'gan qorning usti ham sovuqdan qotib qolgan. Issiq kiyinib, bo'yniga ham qalin sharf bog'lab olgan Aziz hovliga chiqdi. Osmonga qaradi. Uzoqdan nur sochayotgan quyoshning rangi avvalgiday qizg'ish emas, oqish ko'rinardi. "Quyosh ham sovuq yermikin-a", o'yladi Aziz unga qarab turib. Shu choq shunaqaga o'xshaydi deganday, ojizgina "chirq" etgan ovoz eshitildi. Aziz qarasa, hovli etagidagi kattakon o'rik daraxtining pastki shoxida mittigina chumchuqcha hurpayib turibdi. U uchmoqchi bo'lib qanotlarini silkitdi, lekin joyidan jilolmadi.

– Voy, bechora chumchuqcha, sovuqda don topolmay och qolibsana-ku, qanotingni ham ko'tarolmayapsan, – dedi Aziz chumchuqcha tomonga yaqinroq borib. – Men hozir qaytaman.

Aziz yugurgilab ombor tomonga o'tib ketdi. Chumchuqcha uni tushunganday "chirq" deb, orqasidan qarab qoldi. Ko'p o'tmay, Aziz qo'lida don solingan tovoq bilan kelib, bir hovuch bug'doyni o'rik daraxti tagiga avaylab sochdi. Chumchuqcha







dam yerga sochilgan donga, dam Azizga qaradi. Keyin qorni ochligi uchun qo'rqsa ham pastga ohistagina uchib tushdi. Uch-to'rtta bug'doyni shosha-pisha yutgach boshini ko'tardi, nega ketmayapsan, deganday Azizga qaradi. Aziz qo'llarini cho'ntagiga tiqqancha jilmayib turardi. Chumchuqcha bolaning yomon niyati yo'qligiga ishonch hosil qildi shekilli, baralla chirqillab yubordi. Zum o'tmay, chumchuqchanning yoniga ikkita chumchuq kelib qo'ndi-da, hech qayoqqa qaramay donlay ketdi. Qushlarga chug'urchuq, qarg'a, hatto baqaloq musicha ham qo'shildi. Ular azbaroyi ochiqqanlaridan xavf-xatarni ham unutib qo'yishgandi.





1. Hikoyada qish havosi qanday tasvirlangan?
2. Nega Aziz "Quyosh ham sovuq yermikin-a", deb o'yladi?
3. Sizningcha, nega chumchuqcha joyidan jilolmadi?
4. Aziz sochgan donga yana qaysi qushlar mehmon bo'ldi?
5. Siz Azizning o'rnida bo'lganingizda qanday yo'l tutgan bo'lardingiz?



1. Hikoyadan Aziz qushni don bilan mehmon qilgan joyini topib o'qing.
2. Hikoya mazmuniga mos tuzilgan rejani davom ettiring.

**Reja:**

1. Qishning sovuq kunida.
2. ...
3. ...

**Topishmoqning javobini toping.**

Yoz, kuz fasli chirqillab,  
Don tashiydi pirillab.

**Tez aytish.**

Qodir qishda  
Qorni qizg'andi.



Hikoyani o'qing. O'lkamizda qishlaydigan  
qushlar haqida ma'lumot to'plang.



Harflardan bir necha bor foydalanib, yurtimizda qishlaydigan qushlar nomini yozing.

## Ch a m u q i g' r s



### Bir hovli qush

*Muhabbat Hamidova*

#### 2-qism

Shu payt “taraq” etib uy eshigi ochildi-da, ukasi G’ani chiqib keldi.

– O’ho’ aka, bu tekinxo’r qushlarni nega mehmon qilyapsiz? Hozir palaxmonimni olib chiqib tirqirataymi? – dedi tirjayib.

Qushlar G’anining ovozidagi tahdidni sezdimi, hammasi birdaniga “gur” etib uchib ketdi. Faqat musicha munchoq ko’zlarini dondan uzmasdan, sekingina yo’rg’alab chetga o’tdi.

– G’ani, bechora qushlarni cho’chitib yubording, judayam qilig’ing sovuq-da. Agar bilsang, qushlar sirayam tekinxo’r emas. Yoz bo’yi dalalarda, bog’larda uchib, zararli hasharotlarni, qurt-qumursqalarni yeb dehqonlarga, bog’bonlarga yordam beradi. Yoqimli ovozlari bilan odamlarni xursand qiladi, – dedi Aziz.

– Juda-da. Anavi ochofat chug’urchuqlar g’arq pishgan gilolarimizni cho’qib tashlashgani esingizdan chiqdimi, aka? Men hozir ularni... – G’ani hovli yuzasidan toshmi, kesakmi qidirib alangladi.





– Qushlar ham bizga o'xshaydi-da. Ular orasida ham Firdavs singari mehnatkashlari, men bilan sen kabi dangasalari ham bo'ladi-da, – Aziz ukasi xafa bo'lmasligi uchun ataylab o'zini ham qo'shib aytdi. – Agar biz hozir sovuqda don topishga qiynalayotgan qushlarga yordam bersak, do'stlashsak, balki chug'urchuqlar ham yomon odatlarini tashlar. Buvam yomonni ham yaxshi gap bilan yaxshi qilish mumkin, deyдилar-ku. Keyin qara, anavi daraxtlar shoxidagi olma, xurmolarni buvam qishda qushlar yeydi, deb ataylab qoldirganlar.

– Bo'пти, yuring unda, qushlarga in yasaymiz, ichiga don sepib daraxtlarimizga osib qo'yamiz, – G'ani kutilmaganda osmonga qarab baqirdi. – Qushlarjon, qo'rqmasdan kelib donlayvering, biz sizga do'stmiz.

Aka-uka buvalarining yoniga yugurishdi... Ikkita in yasab hovliga chiqishsa, hovli to'la qushlar, maza qilib donlashyapti. Qop-qora chug'urchuq esa daraxt shoxida qolib ketgan xurmoni ishtaha bilan cho'qiyapti.





**palaxmon** – tosh otish uchun mo'ljallangan qadimiy qurol



1. G'ani nima uchun qushlarni haydamoqchi bo'ldi?
2. Qushlarni siz ham tekinox'r deb hisoblaysizmi? Fikringizni izohlang.
3. Aziz nega qushlarni insonlarga o'xshatyapti?
4. Qushlar tabiatga qanday foyda keltiradi?
5. Siz ham qushlarga in yasaganmisiz?
6. Qushlarga qanday g'amxo'rlik qilasiz?

**Tez aytilish.**

Qishda qatiq qattiq qotib qoldi.



1. Hikoya qahramonlariga ta'rif bering.
2. Hikoyadan chiqargan xulosangizni ayting.



*Bilasizmi, yer yuzida qushlarning 10 000 dan ortiq turi mavjud.*

*Eng tez uchuvchi qush bu lochindir.*

*Eng o'tkir nigohli qush burgut ekan.*

*Eng kichik qush ari kolibri, uning uzunligi tumshug'i va dumini qo'shganda 5 cm ga yetadi.*

*Kolibri – orqaga uchadigan yagona qush.*

*Eng katta qush tuyaqush bo'lib, uning balandligi 2 metrdan oshishi mumkin.*



Hikoyani o'qib, gapirib berishga tayyorlaning.

**“Qushlarga yordam”** mavzusida reja tuzing.

Tuzgan rejangiz asosida fikringizni izohlang.



Rasmlarga qarang. Ularga izoh bering.



## Qishki ta'til

Qambar Ota

Keldi yangi yil boshida,  
Laylak qori bor boshida.  
Qorbobosi qorqiz bilan,  
Yayrab kular sho'x biz bilan.  
Qishki ta'til,  
Qishki ta'til.  
Muz ko'zgudek tiniq, qoyil,  
Sirpanishga hamma moyil.



Tabiat der: Yayragin, kul,  
 Har kun bayram,  
 Har kun sayil.  
 Qishki ta'til,  
 Qishki ta'til.  
 Hamma bola bir til, bir dil,  
 O'yinimiz quvnoq, odil.

Ne qilsak ham og'rinmas dil,  
 Qishki ta'til,  
 Qishki ta'til.  
 Erta-yu kech chana uchib,  
 Umbaloqlab, qor, muz quchib.  
 Qish gashtini surmoq uchun,  
 Sog'inganmiz seni butun.

Qishki ta'til,  
 Qishki ta'til.  
 Qushday yengil har bir bola,  
 Kayfiyati bo'lib a'lo.  
 Senda topar ming bir ma'no,  
 Qishki ta'til,  
 Qishki ta'til.

Qaynar yurak, quvnar ko'ngil,  
 Toliqishni bilmas hech dil.  
 O'qishlar zo'r bo'lar bu yil,  
 Hammasiga o'zing kafil.  
 Qishki ta'til,  
 Qishki ta'til.







**She'rdagi adashgan satrlarni aniqlang.  
Bo'limda yod olgan she'rlaringizdan birini ayting.**

Qor-u muzga tekkan zamon,  
Uchmoqdaman hamon omon.  
Qushday yengil har bir bola,  
Kayfiyati bo'lib a'lo.  
Qushlardan ham tez uchaman,  
Aslida zo'r baxt quchaman.  
Qaynar yurak, quvvar ko'ngil,  
Toliqishni bilmas hech dil.



**Olimlarning so'zlariga qaraganda ular  
o'rganishlar jarayonida hech qachon ikkita bir xil  
qor parchalarini topa olmaganlar. Eng katta qor  
parchasining diametri 38 cm bo'lgan.**



**Yashiringan harflarni aniqlang va so'zlarni  
o'qing. Topgan so'zlaringiz ishtirokida  
gaplar tuzing.**

1

T A N

2

O L B

3

I G' Ch

4

5

T	A	N
O	L	B
I	G'	Ch



1. Bo'limda o'rganilgan asarlarning asosiy g'oyasi nimada deb o'ylaysiz?
2. Asar mualliflari haqida esingizda qolgan ma'lumotlarni ayting.
3. Darslarda olgan bilimlaringizning qaysilarini hayotda qo'llaysiz?



1. Qish ingliz va rus tillarida qanday aytiladi?
2. Qish faslida nechta bayram bor?
3. Qishning qaysi sanasida eng uzoq tun kuzatiladi?



She'ni ifodali o'qing.



## Qorxat

Nurullo Oston

Qor sepalab yog'ardi,  
Qir tepalar oqardi.  
Gullab ketdi archalar,  
Kuylab ketdi qarg'alar.

Ko'p soz bo'ldi dalalar,  
Qorxat yozdi bolalar.  
Qorxat sharti – so'z aytmoq,  
Ko'proq bo'lsin muzqaymoq.



1. Siz "qorxat" haqida eshitganmisiz?  
U qachon yoziladi?
2. She'rda birinchi qor, tevarak-atrof  
qanday tasvirlangan?
3. Siz qorxat yozsangiz, qanday  
shartlardan foydalanasiz?



Rasmdagi qushlarning nomlarini ayting.  
Ular haqida bilgan ma'lumotlaringiz  
bilan o'rtoqlashing.  
Ushbu qushlar orasida o'lkamizda  
qishlaydigan qushlarni toping.



Qish fasli haqida qiziqarli ma'lumotlar to'plang.



# Mundarija

## I bo'lim. Do'st do'stga oyna

1-mavzu. Kichik ustoz .....	5
2-mavzu. Do'st do'stga oyna .....	11
3-mavzu. Abu Ali ibn Sino .....	16
4-mavzu. Do'stlikda gap ko'p ekan .....	22
5-mavzu. Tovuq bilan Tulki .....	28
6-mavzu. Bo'lim yuzasidan takrorlash .....	34

## II bo'lim. Davlatimiz ramzlari – Vatanimiz timsoli

7-mavzu. Konstitutsiya – davlatning asosiy qonuni .....	39
8-mavzu. Vatan – jon fidoligidir .....	42
9-mavzu. O'zbekiston madhiyasi .....	45
10-mavzu. Bayroqlar nimani anglatadi? .....	48
11-mavzu. Bo'lim yuzasidan takrorlash .....	52

## III bo'lim. Rosa maza qish, qorlari – kumush

12-mavzu. Chang'i uchaman .....	57
13-mavzu. Bir hovli qush 1-qism .....	61
14-mavzu. Bir hovli qush 2-qism .....	66
15-mavzu. Qishki ta'til .....	70
16-mavzu. Bo'lim yuzasidan takrorlash.....	73

## Darslik holati haqida ma'lumot

Nº	O'quvchining F.I.Sh	O'quv yili	Darslikni olgandagi holati	Sinf rahbarining imzosi	Darslikni qaytarib berishdagi holati	Sinf rahbarining imzosi
1						
2						
3						
4						
5						
6						

### Darslikni olish va o'quv yili oxirida uni qaytarishda yuqoridagi jadval sinf rahbari tomonidan quyidagi mezonlarga muvofiq to'ldiriladi

Yangi	Darslikning oldingi holati
Yaxshi	Muqovasi butun, kitobning asosiy qismidan uzilmagan. Barcha sahifalar mavjud, butun, yirtilmagan, yelimi ko'chmagan, sahifalarida yozuvlar va chiziqlar yo'q
Qoniqarli	Muqovasi ezilgan, shikastlangan, kitobning asosiy qismidan qisman ajralgan va foydalanuvchi tomonidan tiklangan. Qayta tiklash ishlari qoniqarli. Yirtilgan sahifalar yopishtirilgan, ba'zi sahifalari yirtilgan
Qoniqarsiz	Muqovasiga chizilgan, kitobning asosiy qismidan to'liq yoki qisman yirtilib, uzilgan, qoniqarli tiklangan. Sahifalari yirtilgan, ba'zi sahifalari yo'q, bo'yalgan, ifloslangan, tiklash mumkin emas

Aydarova Umida Baxtyarovna

# O'qish savodxonligi

## 4-sinf

### II qism

Umumiy o'rta ta'lim maktablari  
uchun darslik

“Novda Edutainment”

Toshkent – 2023

Muharrir

Badiiy muharrir

Musahhih

Rassomlar:

Kompyuterda sahifalovchi

*M. Nishonboyeva*

*A. Sobitov*

*X. Serobov*

*V. Frolov, R. Ismailova, T. Daminov*

*R. A. Mirakov*

Nashriyot litsenziyasi AI №158. 10.08.2023-yilda original-maketdan  
bosishga ruxsat etildi. Bichimi 70×100/16. Kegli 14 n/shponli.

“Arial” garniturası. Ofset bosma usulida bosildi.

Mashinada yengil bo'rlangan (Machine Finished Coated) 80 g/m2 qog'oz.

Shartli b.t. 5,5. Hisob-nashriyot t. 0,8.

Adadi 608 859 nusxa. Buyurtma raqami 23-537.

“O'zbekiston” NMIUda chop etildi.

